

CMR Working Papers

85/143

MAGDALENA LESIŃSKA

Partycypacja polityczna i wyborcza diaspory w kraju pochodzenia: przegląd literatury przedmiotu

Wrzesień 2015

www.migracje.uw.edu.pl

Magdalena Lesińska Ośrodek Badań nad Migracjami, Uniwersytet Warszawski
m.lesinska@uw.edu.pl

Abstrakt

Tekst podsumowuje główne wątki pojawiające się w literaturze naukowej dotyczącej udziału diaspory w życiu politycznym kraju pochodzenia, dotychczasowe badania i wnioski z nich płynące. Kolejne części poświęcone są wybranym koncepcjom i podejściom badawczym rozwijającym się w ramach studiów nad polityczną aktywnością diaspory oraz złożonym relacjom politycznym pomiędzy państwem pochodzenia, w tym podmiotom, formom i instytucjom biorącym udział i współtworzącym wzajemne więzi. Szczególna uwaga poświęcona została udziałowi obywateli przebywających za granicą w wyborach mających miejsce w kraju pochodzenia oraz czynnikom determinującym partycypację polityczną i wyborczą diaspory.

Słowa kluczowe: diaspora, partycypacja polityczna, prawa wyborcze, przegląd literatury

Abstract

The text examines the main issues emerging in the scientific literature concerning the participation of diaspora in the political sphere of the country of origin, it also summarizes the conclusions from existing research and studies. Subsequent chapters are devoted to the main concepts and approaches currently developing within the diaspora studies and related to its political activities, as well as the complex relations between diaspora and the country of origin (including main actors, forms and institutions involved). The review of literature and research focuses in particular on the phenomenon of external voting - participation of citizens residing abroad in national elections in the country of origin and the main factors determining the process of political and electoral participation of diaspora.

Key words: diaspora, political participation, voting rights, literature review

Spis treści

Wstęp.....	6
1. Podejścia koncepcyjno-analityczne istniejące w badaniach nad partycypacją polityczną diaspory	7
2. Złożone relacje polityczne pomiędzy państwem pochodzenia a diasporą.....	10
3. Udział przedstawicieli diaspor w wyborach krajowych w państwie pochodzenia.....	12
Konkluzje	19
Bibliografia.....	21

Wstęp¹

Biorąc pod uwagę ilościową i jakościową dynamikę współczesnych przemieszczeń ludności w Europie i na świecie, partycypacja polityczna i wyborcza diaspory jest ważnym i aktualnym tematem badawczym we współczesnych naukach społecznych, tak w Europie, jak i na całym świecie. Celem tekstu jest podsumowanie najważniejszych i najciekawszych wątków obecnych w literaturze naukowej dotyczącej partycypacji politycznej diaspory w kraju pochodzenia. Szczególna uwaga skupi się na kwestii udziału przedstawicieli diaspory w wyborach krajowych w państwie pochodzenia.

Samo pojęcie diaspory daleka jest od jednoznaczności. Poniższy tekst nie będzie się jednak odnosił do rozważań i sporów definicyjnych, którym poświęcono sporo miejsca w literaturze (zob. m.in. Cohen 1997; Scheffer 2006; Van Hear 1998). R. Bauböck (2010:314), rozważając różnice między transnarodową wspólnotą migrantów a diasporą wskazuje na cztery konstytuujące ją cechy: świadomość wspólnego pochodzenia (realnej lub wyobrażonej ojczyzny), utrzymanie odrębnej tożsamości przez kolejne generacje (przeciwstawienie się asymilacji w państwie zamieszkania), zachowanie wspólnotowych więzi pomiędzy rozproszonymi terytorialnie skupiskami, oraz zdolność do mobilizacji i podjęcia politycznych działań na rzecz państwa pochodzenia.

Autorzy zajmujący się teoretycznymi rozważaniami na temat diaspory podkreślają, że jest ona jednocześnie ideowym i politycznym konstruktem, którego fundamenty tworzy wspólna tożsamość skupiona wokół kraju pochodzenia oraz kolektywna mobilizacja w jego imieniu. Dla diaspory państwo pochodzenia (realne czy wyobrażone) jest warunkiem jej istnienia i gwarantem podmiotowości. Inaczej mówiąc, diaspora nie może istnieć bez odniesienia do państwa pochodzenia.

Pojęcie diaspory przyjęte w niniejszym tekście obejmuje obywateli danego kraju zamieszkałych poza jego granicami, jak i tych, którzy obywatelstwa nie posiadają, ale utożsamiają się z nim jako miejscem swojego pochodzenia. Należy jednak już na wstępie zauważyć, że zakres praw politycznych posiadanych przez tych przedstawicieli diaspory, którzy posiadają obywatelstwo kraju pochodzenia jest dużo obszerniejszy w porównaniu z tymi, którzy go nie posiadają. Obywatelstwo gwarantuje prawa polityczne, w tym udział w wyborach (także poza granicami kraju, o ile prawodawstwo danego kraju przewiduje taką możliwość). Prawo do bycia członkiem partii politycznej niekiedy również przysługuje tylko obywatelom (tak jest np. w Polsce).

W literaturze dotyczącej procesu partycypacji politycznej wyróżnia się konwencjonalne i niekonwencjonalne formy uczestnictwa w życiu politycznym. Do pierwszej grupy zalicza się działania związane z oficjalną strukturą prawnoinstytucjonalną: uczestniczenie w referendach i wyborach (bierny i czynny – głosowanie i kandydowanie), udział w uznanych i legalnych organizacjach (partiach politycznych, stowarzyszeniach, związkach zawodowych etc.). Do drugiej zaś – działania, które nie mają tak zinstytucjonalizowanej postaci i najczęściej przyjmują formę protestu lub poparcia (marsze, demonstracje, bojkoty). W tym

¹ Tekst powstał w oparciu o badania przeprowadzone w ramach projektu sfinansowanego ze środków Narodowego Centrum Nauki przyznanych na podstawie decyzji nr DEC-2011/03/D/HS5/01055.

kontekście można też mówić o partycypacji typu jednostkowego i kolektywnego. Partycypację polityczną (w odróżnieniu od partycypacji społecznej czy publicznej) traktuje się jako *stricte* połączoną ze sferą polityki: systemem władzy i instytucjami tworzącymi strukturę państwa.

Diaspora może być wpływowym podmiotem politycznym. Jej pozycja może być zróżnicowana w różnych krajach, uzależniona nie tylko od wielkości (skali i kierunków emigracji), ale także stopnia samoorganizacji, posiadania wpływowych elit politycznych, kulturalnych i ekonomicznych. Diaspora staje się przedmiotem zabiegów polityków różnych opcji w ramach polityki wewnętrznej. Próba zaktywizowania diaspory podczas wyborów krajowych jest zjawiskiem powszechnym. Jak każda inna grupa mająca prawa wyborcze staje się grupą docelową dla kandydatów i partii politycznych w kampaniach wyborczych, szczególnie wtedy, gdy jest ona liczna i posiada określony profil polityczny. Posiadając określony potencjał wpływu politycznego, diaspora staje się samodzielnym graczem na scenie politycznej w przestrzeni transnarodowej. W związku z tym jej rolę polityczną można rozpatrywać na dwóch poziomach: krajowym - w relacji do państwa pochodzenia, ale także międzynarodowym - jako niezależnego podmiotu w stosunkach międzypaństwowych.

Literatura na temat diaspory, jej relacji z państwem pochodzenia oraz aktywności politycznej jest bardzo bogata i różnorodna. Niemożliwym jest całościowe jej podsumowanie w krótkim tekście bez pewnej dozy subiektywizmu i wybiórczości. Poniższy przegląd to wykaz najważniejszych wątków i pozycji obecnych w literaturze przedmiotu, bardziej niż pełna i dogłębna ich analiza. Ponadto, skupia się przede wszystkim na literaturze światowej, a nie polskiej. Tekst składa się z trzech głównych części. W pierwszej przedstawione zostaną wybrane podejścia teoretyczne oraz koncepcyjno-analityczne, które są obecne i rozwijane w obrębie studiów nad diasporą, szczególnie te odnoszące się bezpośrednio do jej politycznej aktywności. Druga część wprowadzi temat skomplikowanych relacji między państwem pochodzenia a diasporą oraz w jaki sposób jest on obecny w literaturze przedmiotu. Trzecia z kolei skupi się na zagadnieniu udziału diaspory w wyborach krajowych, mających miejsce w państwie pochodzenia i stanowi próbę podsumowania wniosków płynących z badań aktywności wyborczej diaspory i jej uwarunkowań.

1. Podejścia koncepcyjno-analityczne istniejące w badaniach nad partycypacją polityczną diaspory

Badacze współtworzący nurt zwany studiami nad diasporą (*diaspora studies*), a zwłaszcza tej jego części, która podejmuje temat polityki państwa wobec diaspory i partycypacji politycznej przedstawicieli diaspory reprezentują wiele różnych dyscyplin naukowych. Tym samym podejścia koncepcyjno-analityczne, obecne w badaniach diaspor charakteryzują się interdyscyplinarnością. Wśród wielu, warto wyróżnić te, które wydają się szczególnie obiecujące z racji swojej popularności wśród badaczy zajmujących się tematem diaspor, jak i

posiadanego potencjału do dalszego rozwoju. Poniżej krótko omówionych zostanie kilka wybranych koncepcji analitycznych, które spełniają powyższe warunki.

Jedną z dominujących koncepcji, które próbują uchwycić i opisać złożone formy przynależności i aktywności jednostek oraz grup w dobie masowych procesów migracyjnych, które mają miejsce w przestrzeni nieograniczonej granicami państwowymi jest transnacionalizm (*transnationalism*) (Basch et al. 1994; Bauböck, Faist 2010; Kastoryano 2003; Vertovec 2009; zob. także Kindler 2008). Prężny rozwój badań aktywności migrantów w przestrzeni transnarodowej, czyli działań podejmowanych przez nich tak w kierunku państwa pochodzenia jak i zamieszkania oraz ich uwarunkowań wiąże się bezpośrednio z niezwykle dynamicznym rozkwitem skupisk diasporycznych we współczesnym świecie (zob. Collyer 2013; Faist, Bauböck 2010; Levitt, Javorsky 2007; Martinello, Lafleur 2009; Portes 1999; Vertovec, Cohen 1999).

Zgodnie z hipotezą o deterytorializacji państw narodowych (Basch et al. 1994), uwaga badaczy wykorzystujących koncepcję transnarodowości skupia się na migrantach jako aktorach międzynarodowych, którzy podejmują działania w przestrzeni ponad granicami państwowymi. Wśród form zaangażowania politycznego w przestrzeni transnarodowej wyróżnia się partycypację wyborczą (akt oddania głosu w wyborach, udział w kampaniach wyborczych, członkostwo i finansowanie partii politycznych, etc.) oraz poza wyborczą (członkostwo w organizacjach działających na rzecz kraju pochodzenia, finansowanie projektów rozwojowych, inwestycje) (Østergaard Nielsen 2003).

Analizując relacje pomiędzy państwem pochodzenia a diasporą, a także partycypację polityczną tej ostatniej przyjmuje się zazwyczaj jedną z dwóch perspektyw: oddolną (*bottom-up approach*), skupiającą się na działaniach diaspor lub odgórną (*top-down approach*), która z kolei w centrum zainteresowania stawia państwo i jego instytucje (Adamson 2007). Pierwszą perspektywę reprezentuje koncepcja mobilizacji etnicznej diaspor, drugą zaś – model struktury możliwości politycznych.

Koncepcja mobilizacji etnicznej wywodzi się z teorii ruchów społecznych (Adamson 2012). Mobilizację diaspor można zdefiniować jako kolektywne działanie znacznej części populacji diaspor na rzecz zmiany swojego statusu w relacjach politycznych lub ekonomicznych ze swoim krajem pochodzenia (Saideman et al. 2011:5). Jedną z form etnicznej mobilizacji są procesy samoorganizacji przedstawicieli diaspor, organizacje diaspor i ich liderzy reprezentują diasporę w stosunkach z innymi podmiotami. Przynależność do organizacji tworzonych na obczyźnie jest powszechną strategią partycypacyjną emigrantów. Motywy stojące za procesami mobilizacyjnymi mogą być różne, od zachowania i wzmocnienia tożsamości opartej na więziach z krajem pochodzenia, po wpływy i korzyści materialne.

Ocena etnicznej mobilizacji emigrantów na rzecz państwa pochodzenia nie jest jednoznaczna. Może być ona traktowana przez państwo przyjmujące w kategoriach zagrożenia dla jego bezpieczeństwa, polityki zagranicznej i spójności społecznej. Wiąże się to z możliwością przenoszenia konfliktów etniczno-politycznych istniejących w kraju pochodzenia do kraju zamieszkania, np. otwarte konflikty w społeczności tureckiej w Niemczech związane z kwestią kurdyjską (Østergaard Nielsen 2013). Diaspora nierzadko próbuje też wykorzystać swoje wpływy w kraju zamieszkania, by wpłynąć na jego politykę

prowadzoną wobec kraju pochodzenia (przykład diaspory kubańskiej czy izraelskiej w USA). Mobilizacja etniczna emigrantów na rzecz państwa pochodzenia może być także traktowana jako bariera integracji z państwem zamieszkania.

Badając procesy partycypacyjne z udziałem diaspor, Saideman (et al. 2011) dochodzi do następujących wniosków: diaspory powstałe w wyniku emigracji przymusowej (politycznej), są bardziej skłonne do organizowania się i podejmowania działań, niż te skupiające emigrantów ekonomicznych. Z kolei diaspory zrzeszające emigrantów pierwszego pokolenia (którzy wyjechali z kraju, a nie urodzili się poza nim) mają silniejsze tendencje do aktywności z racji silniejszych więzi emocjonalnych i materialnych z krajem pochodzenia. Co więcej, diaspory osiadłe w krajach demokratycznych, które sprzyjają integracji, są bardziej aktywne niż te w krajach autorytarnych, charakteryzujących się zazwyczaj silnymi tradycjami asymilacyjnymi.

Koncepcja struktury możliwości politycznych (*political opportunity structure*) wyłoniła się z teorii ruchów społecznych i ruchów protestu (McAdam et al. 1996; Opp 2009; Tarrow 1994). Stanowi ona użyteczny schemat analityczny, wyjaśniający czynniki determinujące udział grup społecznych w systemie politycznym i władzy. Struktura możliwości politycznych jest bardzo złożona, składają się na nią te elementy politycznej i społecznej rzeczywistości, które mają największy wpływ na mobilizację danej grupy do działania politycznego: organizacja i stopień otwartości systemu prawnego i instytucjonalnego, zakres posiadanych uprawnień, dostępne kanały reprezentacji, a także nieformalne zachowania oraz wzorce kulturowe obecne w danej wspólnotcie (Morawska 2010). Wielość i różnorodność elementów oraz otwartość tego pojęcia przez wielu autorów są wskazywane jest wskazywana jako słabość tego modelu analitycznego (Gamson, Meyer 1996). Pomimo tego, model struktury możliwości politycznych jest użyteczny w wyjaśnianiu, w jaki sposób grupy takie jak diaspora uczestniczy w systemie politycznym oraz jakie czynniki mają wpływ na ten proces, pobudzając go lub blokując.

Kolejnym interesującym i dynamicznie rozwijającym się podejściem analitycznym jest koncepcja przepływów politycznych (*political remittances*). Rozwinęła się ona na bazie koncepcji przepływów społecznych (*social remittances*), gdzie emigranci traktowani są jako aktorzy zmian społecznych i kulturowych, transmitując nowe rzeczy, zachowania, idee czy nowinki technologiczne, przyczyniają się tym samym bezpośrednio do modernizacji i rozwoju swojego kraju pochodzenia (Levitt 1998). Koncepcja przepływów politycznych skupia się na udziale emigrantów w przemianach politycznych w kraju pochodzenia. Mogą one przyjąć wielorakie formy: osobowej (kiedy powracający emigranci stają się liderami politycznymi), materialno-finansowej (wsparcie diaspory dla partii politycznych i poszczególnych kandydatów), organizacyjnej (rozwój sieci kontaktów personalnych i instytucjonalnych pomiędzy organizacjami politycznymi działającymi w kraju pochodzenia i za granicą), czy ideowej (w postaci transferu nowych idei i koncepcji).

Wpływ diaspory okazuje szczególnie istotny w przypadku państw rozwijających się oraz tych przechodzących transformację z systemów autorytarnych do demokratycznych (Koslowsky 2004; Pérez-Armendáriz, Crow 2010). Diasporę nierzadko współtworzą emigranci polityczni, stojący w opozycji do rządzących w kraju pochodzenia i działający na rzecz jego demokratyzacji przebywając na wychodźstwie. Konflikty z udziałem kraju

pochodzenia, w których przedstawiciele diaspory są stroną mogą mieć charakter konfliktów wewnętrznych lub międzynarodowych (Brinkerhoff 2008; Saideman et al. 2011; Shain, Barth 2003; Van Hear, Cohen 2015).

Wyróżnione powyżej podejścia koncepcyjno-analityczne to tylko kilka przykładów obrazujących twórcze i interdyscyplinarne podejście do badań nad diasporami. Wszystkie one są wykorzystywane w badaniach, które dotyczą jednego z najważniejszych meta tematów obecnych w nurcie studiów nad diasporami – wzajemnych relacji między diasporą a państwem pochodzenia.

2. Złożone relacje polityczne pomiędzy państwem pochodzenia a diasporą

Wraz z masowymi procesami migracyjnymi, przedmiotem pogłębionych badań stały się wzajemne relacje między diasporą a krajem pochodzenia, w tym także te o charakterze politycznym (Collyer 2014a; Gamlen 2008; Østergaard Nielsen 2003; Sheffer 1986). W praktyce mogą one przybierać różne warianty: od otwartego konfliktu, do współpracy i wzajemnego wsparcia. Uzależnione jest to od wielu czynników, w tym od kontekstu historycznego oraz sytuacji polityczno-ekonomicznej.

W literaturze powszechnie obecne są typologie, których autorzy starają się uporządkować złożone więzi między diasporą a krajem pochodzenia. Zapata-Barrero et al. (2013:23) wyróżnia trzy elementy tworzące relacje polityczne między tymi podmiotami: strukturę prawną (normy prawne dotyczące np. akceptacji podwójnego obywatelstwa, dwustronne umowy między krajem pochodzenia a zamieszkania, relacje dyplomatyczne między nimi), strukturę polityczną (działania państwa regulujące emigrację, programy wsparcia i działania na rzecz emigrantów i diaspory), oraz strukturę transnarodową (formalne i nieformalne umowy i porozumienia, sieć organizacji i instytucji pozarządowych współpracujących z emigrantami i diasporą). Z kolei A. Gamlen (2008) identyfikując działania państwa adresowane do ogółu rodaków za granicą przyporządkowuje je do jednego z dwóch rodzajów aktywności: budowania diaspory lub integrowania diaspory. Do pierwszego zalicza działania związane z rozpoznaniem skupisk diaspory i tworzeniem sieci kontaktów z nimi, a do drugiego te, które mają na celu zorganizowanie ich i włączenie w system prawno-instytucjonalny kraju pochodzenia. Politykę państwa wobec diaspory określa jako wciągnięcie jej w „sieć praw i obowiązków”, czyli z jednej strony uznanie jej określonych uprawnień (np. praw wyborczych), a z drugiej - nałożenia na nią określonych obowiązków (np. lojalności czy promocji państwa pochodzenia w kraju zamieszkania).

Przedmiotem analizy stają się także motywy i powody, dla których rządy i politycy wszystkich opcji politycznych podejmują działania na rzecz podtrzymania więzi z diasporą, a przedstawiciele diaspory szukają kontaktów i możliwości wpływu na państwo pochodzenia. Zwracana jest uwaga na różnorodność interesów, jakie we wzajemnych relacjach reprezentują oba podmioty (Gamlen 2006; Izsingsohn 2000; Waterbury 2010). Kraj pochodzenia z jednej strony chce mieć wpływ na działania swojej diaspory, z drugiej skorzystać z jej potencjału (politycznego, ekonomicznego, społecznego) oraz wsparcia w realizacji swoich interesów na arenie międzynarodowej. R. Koslowsky (2004:5) określa ten proces „*globalizacją polityki*

wewnętrznej” czyli przeniesieniem jej z wymiaru krajowego na międzynarodowy oraz włączenie diaspory w jej realizację. Nie bez znaczenia dla państwa pochodzenia jest także możliwość wykorzystania potencjału politycznego i ekonomicznego diaspory w celu wzmocnienia swoich wpływów w państwach docelowych, realne korzyści z transferów finansowych przesyłanych jako forma wsparcia dla rodzin pozostawionych w kraju czy kapitał społeczny i ekonomiczny powracających emigrantów (Bauböck 2003). Niebagatelny jest także udział diaspory w rozwoju ekonomiczno-społecznym kraju pochodzenia, który jest przedmiotem wielu szeroko zakrojonych badań (zob. de Haas 2006; Ionescu 2006; Newland 2010).

Autorzy analizujący politykę państwa wobec diaspory podkreślają przede wszystkim jej złożoność i zmienność (Gamlen 2006; Fitzgerald 2006; Levitt, de la Dehesa 2003; Sheffer 2006). A. Gamlen (2006:4) określa ją jako „konstelację różnych instytucjonalnych i prawnych inicjatyw wdrażanych w różnych okresach czasu na różnych poziomach i z różnych powodów”. Inną ważną cechą polityki wobec diaspory jest mnogość i różnorodność działań adresowanych do rodaków za granicą: od symbolicznych gestów (np. ustanawianie dnia diaspory w kalendarzu „narodowych świąt”), przez rozwijanie systemu oświaty, mediów w języku narodowym i organizowanie wydarzeń w krajach docelowych emigracji, po tworzenie i/lub wspieranie ciał konsultacyjnych, organizacji reprezentujących skupiska diaspory i organizacje parasolowe jednoczące te ostatnie. Równie ważne są działania instytucjonalne: rozwój struktury zewnętrznej (sieci placówek dyplomatycznych, bezpośredniej reprezentacji danego kraju w państwie zamieszkania emigrantów), jak i wewnętrznej (instytucji różnego szczebla odpowiedzialnych za tworzenie i implementację polityki wobec diaspory w praktyce) (Zapata-Barrero et al. 2013:18). Ochrona praw obywateli za granicą (szczególnie w kontekście praw pracowniczych emigrantów zarobkowych podejmujących zatrudnienie w innych państwach) jest jednym z kluczowych zadań państwa pochodzenia wobec diaspory na arenie międzynarodowej.

Warto zauważyć, że diaspora występuje w relacjach politycznych niejako w podwójnej roli. Nie tylko jako podmiot w relacjach z państwem pochodzenia, ale także jako niezależny podmiot w stosunkach międzynarodowych (Koinova 2010). Co więcej, postępuje rozwój instytucjonalizacji polityki wobec diaspory, inaczej mówiąc wzrasta rola instytucji prawno-politycznych na wszystkich poziomach (międzynarodowym i krajowym) realizujących określone cele polityczne z udziałem i wobec diaspory (Gamlen 2014; Weiner 2008).

Kolejną cechą, na jaką wskazują badacze analizujący relacje państwo pochodzenia – diaspora, jest wielość aktorów, którzy biorą w nich udział. Wśród nich w literaturze wyróżnia się podmioty państwowe i poza państwowe (Sheffer 2006; Zapata-Barrero et al. 2014). Do tych pierwszych zaliczane są ciała tworzące strukturę instytucjonalną państwa na różnych szczeblach realizujących politykę wobec diaspory w praktyce: odpowiednie ministerstwa i departamenty, placówki dyplomatyczne, agencje i ciała konsultacyjne powoływane przez państwo, etc. Wśród drugiej grupy są partie polityczne, organizacje pozarządowe, związki zawodowe, kościoły, narodowe i ponadnarodowe stowarzyszenia. Struktury reprezentujące diasporę w relacjach z krajem pochodzenia są tworzone oddolnie (proces samoorganizacji diaspory) lub odgórnie (przez instytucje kraju pochodzenia). Przykładem tych drugich są rady konsultacyjne, w których zasiadają (wybierani lub nominowani) przedstawiciele diaspory

(najczęściej liderzy największych organizacji diaspery), pełniące rolę doradczo-przedstawicielską.

Wśród wymienionych wyżej podmiotów, należy wspomnieć o aktywności partii politycznych i ich działaniach skierowanych do diaspery, np. prowadzenie kampanii wyborczych za granicą czy włączenie do programów partyjnych kwestii ważnych dla emigrantów (Miller 1981). Ta relacja między partiami politycznymi a diasporą może być dwustronna, R. Kosłowski (2004) wspomina przykład w Estonii, Armenii czy Chorwacji, w tej ostatniej 80% budżetu partii startujących wyborach w 1990 roku pochodziło z przekazów finansowych od diaspery. Przedstawiciele diaspery kandydują także w wyborach i to z sukcesem (przykład Stana Tymińskiego, nieznanego szerzej emigranta z Chile, który dostał się do drugiej tury wyborów prezydenckich 1990 roku w Polsce).

Uznanie podmiotowości diaspery i włączenie jej w różnorodne relacje z państwem pochodzenia wiąże się z redefinicją koncepcji wspólnoty politycznej jako nieograniczonej granicami terytorialnymi państwa i obejmującej także tych, którzy przebywają fizycznie poza krajem. Na tym tle wprowadzono pojęcie rozszerzonego (eksterytorialnego) obywatelstwa (*extensive citizenship*), jako triady uprawnień, tożsamości i działań praktykowanej w przestrzeni ponad granicami państwowymi (Barry 2006; Bauböck 2005, 2009; Fitzgerald 2000; Rhodes, Harutyunyan 2010; Smith 2003). Polityka państwa wobec diaspery, która ma na celu wzmocnienie i utrwalenie więzi opartych na tożsamości wspólnotowej (narodowej), określana jest przez R. Brubakera (2010) jako „*polityka zewnętrznej przynależności*” (*politics of external belonging*). Z kolei Collyer (2014) opisuje ją jako „*polityczną inkorporację*” - proces symbolicznego i realnego włączania diaspery do wspólnoty politycznej. P. Levitt i R. de la Dehesa (2003) wyróżniają pięć obszarów, w jakich działania państwa przyczyniają się do włączenia diaspery, a tym samym do redefinicji granic wspólnoty poza granice państwowe: stworzenie struktur reprezentujących emigrantów w systemie politycznym kraju pochodzenia, rozszerzenie zakresu praw politycznych im przysługujących, rozwój możliwości inwestycyjnych w kraju pochodzenia oraz dbanie o ochronę praw obywateli przebywających za granicą z wykorzystaniem tradycyjnych struktur konsularnych, ale także np. zawieranie umów bilateralnych z krajami docelowymi.

Wśród wymienionych mechanizmów włączających aktywnie diasporę w sferę polityczną jednym z najważniejszych jest umożliwienie jej uczestnictwa w wyborach krajowych mających miejsce w państwie pochodzenia.

3. Udział przedstawicieli diaspery w wyborach krajowych w państwie pochodzenia

Problem udziału obywateli przebywających za granicą w wyborach mających miejsce w kraju pochodzenia jest obecnie przedmiotem intensywnych badań. W literaturze naukowej dotyczącej tego tematu wyróżnić można dwa główne podejścia. W pierwszym uwaga skupiona jest przede wszystkim na kraju pochodzenia, analizuje się organizację systemu głosowania zagranicznego oraz przyczyny i efekty upodmiotowienia politycznego diaspery z punktu widzenia państwa pochodzenia (zob. m.in.: Ellis et al. 2007., Bauböck 2007; Rhodes,

Harutyunyan, 2010; Lafleur, 2011, 2013; Nohlen, Grotz 2000; Collyer 2014a; Tager, College 2006; Turcu A., Urbatsch 2015; Waterbury 2010). W drugim podejściu, w centrum zainteresowania są wyborcy głosujący za granicą, koncentruje się ono na akcie głosowania i jego roli, znaczeniu praw wyborczych dla obywateli mieszkających poza krajem, poziomie ich uczestnictwa wyborczego i jego uwarunkowaniach (zob. m.in.: Battiston, Mascitelli 2008; Bermudez Torres, Lefleur 2015; Boccagni 2011; Ciornei, Østergaard Nielsen 2015; Itzigsohn, Villacrés 2008; Lafleur, Sánchez-Domínguez 2014; McIlwaine, Bermudez 2015; Smith 2003, 2008).

Jednymi z najważniejszych publikacji poświęconymi w całości prawom wyborczym oraz udziałowi w wyborach obywateli przebywających poza granicami swojego państwa jest monografia, której autorem jest Jean- Michael Lafleur (2013) oraz raport „Voting from Abroad. The International IDEA Handbook” (Ellis et al. 2007). Ten ostatni to kompendium wiedzy na temat istniejących narodowych systemów prawnych i instytucjonalnych regulujących prawa wyborcze obywateli przebywających za granicą, organizacji wyborów oraz ich zróżnicowaniu². Najważniejsze wnioski płynące z tej publikacji w ujęciu porównawczym zostały już omówione w innym tekście³. W związku z tym poniższa analiza skupi się przede wszystkim na przeglądzie badań i studiów przypadków obejmujących poszczególne kraje i społeczności emigranckie oraz podsumowaniu wniosków z nich płynących.

Jeden z ważniejszych wątków, które podejmowane są w literaturze odnoszącej się do udziału diaspory w wyborach krajowych w państwie pochodzenia, dotyczy zakresu uprawnień politycznych obywateli przebywających za granicą oraz ich normatywnego uzasadnienia (m.in. Rubin-Martin 2006; Bauböck 2007; Bach 2011; Kull 2008; López-Guerra 2005). Kwestią dyskusyjną jest, czy obywatele mieszkający poza krajem w ogóle powinni być uprawnieni do udziału w wyborach i na jakich zasadach (Bauböck 2007; Lafleur 2012). Spór ten dotyczy przede wszystkim przedstawicieli kolejnych pokoleń, osób urodzonych za granicą lub mieszkających tam przez wiele lat (a nawet dekad), lecz nadal posiadających obywatelstwo danego kraju, a tym samym także prawa wyborcze.

Zwolennicy uczestnictwa obywateli mieszkających za granicą w wyborach krajowych, powołują się na trzy główne argumenty (Collyer 2014b:67). Pierwszy opiera się na założeniu, że prawa wyborcze to nieodzowna część uprawnień związanych z obywatelstwem i bez względu na miejsce zamieszkania, osoby mające status obywatela powinny mieć możliwość korzystania z tych praw. Argument ten odwołuje się do podstawowych idei demokracji, wskazując, że możliwość udziału w wyborach obywateli mieszkających poza granicami własnego państwa to urzeczywistnienie zasady powszechności wyborów oraz podstawowego prawa wyborczego obywateli, którego nie można - w myśl zasady równości - pozbawić żadnego obywatela, nawet, jeśli przebywa on czasowo lub stale poza granicami kraju.

Drugi główny argument obecny w literaturze odwołuje się do przekonania, że nie ma na tyle istotnych różnic pomiędzy wyborcami za granicą a wyborcami w kraju, żeby były one podstawą do pozbawienia tych pierwszych udziału w wyborach. Co więcej, mają wolę i

² The International Institute for Democracy and Electoral Assistance (International IDEA) prowadzi także bardzo użyteczną bazę danych o systemach wyborczych państw na całym świecie: <http://www.idea.int>.

³ Zob. Lesińska 2014c.

potrzebę głosowania, której nie należy ograniczać, szczególnie w przypadku kiedy emigracja nie była dobrowolna, a także w przypadku urzędników lub pracowników delegowanych, pełniących swoje obowiązki za granicą. Trzeci argument opiera się na założeniu, że prawo do udziału w wyborach przyczynia się do utrzymania silniejszej i bardziej trwałej więzi emigrantów z krajem pochodzenia. Partycypacja wyborcza emigrantów ma zasadnicze znaczenie dla spójności wspólnoty demokratycznej: daje możliwość wpływu (realnego bądź symbolicznego) na proces decyzyjny w kraju pochodzenia, a tym samym buduje więzi tożsamości, lojalności i przynależności do wspólnoty politycznej jaką jest państwo pochodzenia.

Przeciwnicy udziału przedstawicieli diaspory w wyborach krajowych wskazują z kolei, iż osoby mieszkające za granicą nie podlegają bezpośrednio systemowi prawno-politycznemu kraju pochodzenia, nie powinny mieć zatem prawa współdecydowania o tym, kto będzie rządził tymi, którzy w kraju pozostali (Rubio-Marin 2006). Argument ten jest wzmacniany dodatkowo poprzez zwrócenie uwagi na fakt, że organizacja wyborów za granicą jest bardzo kosztowna, a emigranci zazwyczaj nie płacą podatków w kraju pochodzenia. Inny argument przeciwko udziałowi diaspory w wyborach wskazuje, że emigranci posiadający podwójne obywatelstwo mają także podwójne prawo do głosowania: w kraju pochodzenia i kraju zamieszkania, co wiąże się także problemem podwójnej lojalności i tożsamości.

Kolejny argument używany przeciwko upodmiotowieniu wyborczemu obywateli przebywających za granicą dotyczy niewystarczającej orientacji emigrantów w sytuacji wewnętrznej kraju pochodzenia, a tym samym ich wybory mogą być przypadkowe, oparte na niepełnej informacji. W erze powszechnie dostępnego internetu i masowych środków przekazu argument ten wydaje się jednak co najmniej niewiarygodny⁴. Co więcej, zarzut o przypadkowości wyboru kandydata, na którego oddaje się głos, może równie dobrze dotyczyć obywateli zamieszkałych w kraju.

Odpowiadając na pytanie, dlaczego państwa umożliwiają udział w wyborach obywatelom przebywającym za granicą organizując tzw. głosowanie zagraniczne (*external voting*), Jean Michael Lafleur (2011) wymienia trzy najważniejsze powody. Pierwszy to nacisk (lobbing) organizacji diaspory, które dążą do uznania i posiadania własnej reprezentacji, a tym samym do większych wpływów w systemie decyzyjnym kraju pochodzenia. Drugi to uzależnienie kraju od ekonomicznego wsparcia diaspory (w postaci transferów finansowych czy inwestycji), a prawo do głosowania ma wzmocnić więzi z państwem pochodzenia i pośrednio zachęcić do zwiększonego zaangażowania się w sprawy krajowe. Jako trzeci możliwy powód wskazuje autor wewnętrzny układ polityczny i rywalizację podmiotów (partii politycznych) o poparcie obywateli mieszkających za granicą.

Autor jednocześnie wspomina możliwe powody, dla których niektóre państwa nie wprowadzają takiego rozwiązania. Jednym z najważniejszych jest obawa o zbyt duży wpływ diaspory na politykę wewnętrzną kraju pochodzenia. Argument ten ma szczególną wagę w

⁴ Liczni autorzy zwracają uwagę na to, że rozwój nowych technologii, mediów i narzędzi komunikacji, które pozwalają na ciągły kontakt i przekazywanie informacji, zrewolucjonizował więzi między diasporą a państwem pochodzenia (Brinkerhoff 2009; Sheffer 2006). Spowodował także, że w badaniach nad diasporą wykorzystuje się coraz częściej internet (Crush et.al. 2012; Kissau, Hunger 2010).

krajach, w których liczebność diaspory jest nieproporcjonalnie wyższa od populacji obywateli mieszkających w kraju (przypadek Armenii czy Izraela, w których prawa wyborcze posiadają tylko obywatele mieszkający w kraju). Możliwość „nadreprezentacji” diaspory była jednym z najważniejszych tematów w debacie o prawach wyborczych dla emigrantów w Boliwii i Meksyku (Lafleur 2013:41), w tym ostatnim populacja wyborców za granicą była szacowana na 10 milionów, w porównaniu z 40 milionami wyborców w kraju.

Proces upodmiotowienia politycznego emigrantów może być rezultatem oddolnego procesu (etnicznej mobilizacji diaspory), jak i odgórnego (jako efekt świadomego działania władz w celu włączenia diaspory w procesy transformacji politycznej i ekonomicznej kraju pochodzenia) (Bermudez Torres, Lefleur 2015). Włączenie emigrantów sprzyja procesom demokratyzacji i rozwoju państwa pochodzenia, co potwierdzają np. badania politycznej partycypacji diaspory Salwadoru i Dominikany (Itzingsohn, Villacres 2009). Kraje te w okresie transformacji włączyły diaspore do współuczestnictwa, nadając jej prawa wyborcze i zachęcając wyraźnie do aktywnego udziału w działaniach na rzecz rozwoju kraju.

Analiza systemów wyborczych państw, które umożliwiają swoim obywatelom przebywającym czasowo lub na stałe w innych państwach udział w wyborach, pozwala przyporządkować je do jednej z trzech grup (Collyer 2014b:68). Do pierwszej należy zaliczyć państwa zezwalające na udział w wyborach pod warunkiem głosowania na jego terytorium, co oznacza, że wyborcy przebywający za granicą chcący oddać swój głos muszą przyjechać do kraju w czasie wyborów. Druga grupa składa się z państw, które organizują obwody głosowania poza swoimi granicami, bądź w inny sposób umożliwiają oddanie głosu w kraju obecnego pobytu, np. wprowadzając tryb głosowania korespondencyjnego. Trzecią grupę tworzą państwa, w których istnieje pula miejsc w parlamencie zarezerwowana dla reprezentantów diaspory, wybierani są oni w okręgach wyborczych, w których głosują tylko wyborcy przebywający za granicą. Istnienie systemu „specjalnej reprezentacji” diaspory, stawia jednak pytanie o uprzywilejowane miejsce diaspory w systemie politycznym kraju pochodzenia oraz staje się wyzwaniem dla idei „równości wyborów”, gdyż liczba głosów potrzebnych do zdobycia miejsca w parlamencie z okręgów zagranicznych jest zazwyczaj dużo niższa niż z okręgów krajowych⁵. Lafleur (2013:135-139) wskazuje na trzy główne zastrzeżenia dotyczące efektywności takiego rozwiązania: obawa, że kilku wybranych reprezentantów diaspory nie jest w stanie reprezentować interesów całej zróżnicowanej i rozproszonej diaspory, wątpliwość dlaczego system „specjalnej reprezentacji” ma być lepszy niż inne rozwiązania systemowe, np. rady konsultacyjne skupiające przedstawicieli diaspory powołane przy parlamencie czy ministerstwie oraz niepokój o to, czy reprezentanci wybrani przez diaspore nie będą reprezentować tylko interesów diaspory, podczas gdy mandat parlamentarzysty wymaga reprezentowania interesów całego narodu.

Ważną część badań na temat wyborczej partycypacji diaspory skupia się na analizie czynników, jakie mają wpływ na aktywność lub bierność obywateli głosujących za granicą. J.M. Lafleur (2013:110-115) na podstawie literatury dotyczącej teorii partycypacji wyborczej, jak i wniosków płynących z analiz własnych i innych badaczy wyróżnia trzy grupy takich

⁵ Krajów gdzie istnieją miejsca w parlamencie dedykowane dla reprezentantów diaspory jest obecnie 13; więcej na ten temat zob.: Collyer 2014b, Ellis et al. 2007, Lafleur 2013; Lesińska 2014c.

czynników: polityczne, instytucjonalne oraz społeczno-ekonomiczne i demograficzne. Wśród pierwszych wymienia obecność partii politycznych za granicą i adresowanie kampanii wyborczych do wyborców głosujących poza krajem, a także poziom kultury politycznej kraju pochodzenia, a tym samym poziom zaufania do systemu i instytucji prawno-politycznych. Znaczenie ma także to, czy wybory są postrzegane przez obywateli głosujących za granicą jako ważne i interesujące, co wiąże się z dynamiką debaty politycznej i tym, czy tematy w niej poruszane dotyczą bezpośrednio lub pośrednio diaspory.

Do czynników instytucjonalnych zaliczony zostały m.in. proces rejestracji (im prostszy i przyjaźniejszy dla wyborcy tym większa gwarancja większej frekwencji), typ wyborów, w których wyborca za granicą ma prawo uczestniczyć (największym zainteresowaniem cieszą się z zazwyczaj wybory prezydenckie) oraz tryb wyborów (oprócz głosowania osobistego, tryb korespondencyjny zwiększa szanse na wyższą frekwencję). W trzeciej grupie czynników (o charakterze społecznym, ekonomicznym i demograficznym) znaczenie ma wiek, płeć, wykształcenie oraz status ekonomiczny. Badania wskazują, że częściej w wyborach uczestniczą mężczyźni, osoby młodsze i lepiej wykształcone, mające stabilne zatrudnienie. Dużą rolę o charakterze wspierającym udział w wyborach ma także kapitał społeczny emigrantów, w tym struktura organizacyjna diaspory. Stowarzyszenia diaspory często mają powiązania z partiami politycznymi w kraju pochodzenia, organizują spotkania z kandydatami czy debaty polityczne w okresie kampanii wyborczej. Ważna jest także wewnętrzna dynamika społeczności emigrantów oraz częstotliwość i intensywność ich kontaktów z krajem pochodzenia. Badania wskazują również, że istotną rolę odgrywa system możliwości politycznych istniejący w kraju zamieszkania oraz posiadany tam status prawny i związany z nim zakres uprawnień (Escobar et al. 2014; Jaulin 2015; Lafleur, Sanchez-Dominguez 2014).

Niewiele jest analiz skupiających się na realnym wpływie udziału emigrantów w wyborach krajowych. Istniejące wskazują na proporcjonalnie dużo niższy poziom partycypacji w wyborach obywateli za granicą w porównaniu do wyborców głosujących w kraju (w stosunku do populacji uprawnionych do udziału w wyborach w kraju i za granicą) (zob. Itzingsohn, Villacres 2008; Lafleur 2013; Lesińska 2014a; Tintori 2011). Istotnym determinantem jest czas pobytu za granicą, analiza ilościowa danych *Latino National Survey* wskazała, że im dłuższy czas pobytu za granicą tym mniejsze zainteresowanie emigrantów udziałem w wyborach w kraju pochodzenia, co może być związane jednocześnie z coraz mniejszym zainteresowaniem sprawami kraju pochodzenia i postępującą integracją z państwem zamieszkania (Waldinger et al. 2012). Inne badania dotyczące udziału obywateli mieszkających za granicą w wyborach w kraju pochodzenia wskazują na brak sprzeczności pomiędzy tą formą aktywności politycznej, a integracją i uczestnictwem w strukturach społeczeństwa i państwa przyjmującego, co potwierdza praktykę podejmowania aktywności wyborczej w przestrzeni transnarodowej - tak w kraju pochodzenia, jak i zamieszkania (McIlwaine et al. 2011).

Badania wskazują także, że wyborcy za granicą głosują przede wszystkim na największe partie (co może być wynikiem ich częstszej obecności w mediach i aktywniejszej kampanii wyborczej). Ponadto, określone zachowania wyborcze są silnie związane z terytorium zamieszkania wyborców zagranicznych (np. jedna partia zdobywa wysokie

poparcie w krajach Ameryki Północnej, ale niskie wśród wyborców głosujących w Europie). Takie wnioski wpłyną z analizy zachowań wyborczych diaspory polskiej czy tunezyjskiej (Jaulin 2015; Lesińska 2014a).

Głosy oddane za granicą zazwyczaj nie mają większego wpływu na całłościowe wyniki wyborów, mogą jednak mieć realny efekt pośredni w postaci wpływu na działania partii politycznych (większa gotowość do włączenia do programów politycznych i kampanii wyborczych kwestii ważnych dla emigrantów), czy przebieg dyskursu politycznego (Gamlen 2015). Badania sondażowe wskazują, że na zachowania wyborcze (wybór konkretnej partii lub kandydata) mają wpływ nie tylko podstawowe czynniki socjo-demograficzne, ale także region pochodzenia emigrantów (Ahmadov, Sasse 2014).

Analiza porównawcza diaspor europejskich (Francji, Włoch, Rumunii i Chorwacji) w kontekście czynników determinujących udział w wyborach obywateli mieszkających za granicą potwierdzają wnioski płynące z wcześniejszych badań (Ciornei, Østergaard Nielsen 2015). Autorki wskazały, że udziałowi emigrantów w wyborach w kraju pochodzenia sprzyjają następujące czynniki: uproszczone procedury rejestracji i głosowania (w tym możliwość głosowania korespondencyjnego), dynamika rywalizacji między partiami politycznymi oraz prowadzenie przez nie aktywnej kampanii wyborczej (także za granicą), niewielki dystans geograficzny między miejscem pobytu a krajem pochodzenia (emigranci zamieszkali w krajach UE okazali się bardziej skłonni do wzięcia udziału w wyborach niż ci przebywający poza kontynentem europejskim) oraz poziom kultury politycznej i obecność demokratycznych tradycji w kraju zamieszkania.

Badania krajów o dużej liczbie diasporze (np. Włoch, Meksyku czy Polski) pokazują, że partie polityczne zainteresowane pozyskaniem poparcia wyborców głosujących poza krajem w postaci ich głosów, ale niekoniecznie tym, by przedstawiciele diaspory byli realnie reprezentowani w systemie politycznym i mieli wpływ na politykę wewnętrzną kraju pochodzenia (Lafleur 2013; Lesińska 2014a). Świadczy o tym projektowanie systemów wyborczych w taki sposób, by obywatele mogli symbolicznie potwierdzić swoją przynależność do politycznej wspólnoty poprzez udział w wyborach, nie mając jednocześnie realnego wpływu na ich wyniki.

Wpływ diaspory polskiej na życie polityczne w kraju oraz jej udział w przemianach demokratycznych i rozwoju Polski było przedmiotem zainteresowania wielu badaczy, w tym przede wszystkim historyków (Friszke 1999; Mach 1999; Pienkos 1991; Smith 2003). Przypadek udziału polskich obywateli w wyborach krajowych jest przedmiotem badań naukowych obecnym w literaturze przedmiotu, choć nadal w bardzo ograniczonym zakresie. Skłoniło to autorkę niniejszego tekstu do podjęcia się pogłębionych badań poświęconych partycypacji wyborczej polskiej diaspory od 1989 roku i analizy czynników mających determinujących wpływ na jej przebieg i dynamikę (zob. przypis 1).

Badania zrealizowane w trakcie projektu badawczego dotyczyły w szczególności analizy istniejących rozwiązań prawnych w zakresie praw wyborczych obywateli przebywających za granicą oraz systemu organizacji wyborów na tle innych krajów (Lesińska 2014a, zob. także Korzec, Pudzianowska 2013). Przeprowadzona analiza systemu prawnego w zakresie praw wyborczych i organizacji wyborów wskazuje na to, że w Polska na tle innych państw jest krajem, który gwarantuje prawo udziału w wyborach obywatelom przebywającym

za granicą poprzez organizowanie obwodów głosowania w innych krajach, a zakres tego prawa ulega w ostatnich latach rozszerzeniu. Model głosowania za granicą, jaki obowiązuje obecnie w polskim systemie prawnym, można określić jako powszechny: dotyczy wyborów prezydenckich, parlamentarnych i referendum (oraz wyborów do Parlamentu Europejskiego). Wśród czynników mających największy wpływ na mobilizację wyborczą Polaków za granicą w ostatnich latach można wskazać na oczywisty - masową emigrację poakcesyjną, w efekcie której zwiększyła się populacja Polaków za granicą. Jednak równie ważnym elementem stała się rosnąca obecność tematu emigracji i diaspory w dyskursie politycznym, programach partii politycznych i kampaniach wyborczych (Lesińska 2015). Wybory w 2007 roku pokazały nieprzygotowanie instytucji odpowiedzialnych za organizację wyborów za granicą na masowe zainteresowanie nimi polskich emigrantów. Powody długich kolejek przed siedzibami komisji wyborczych przeanalizowali eksperci Forum Obywatelskiego Rozwoju i Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka, wskazując w swoim raporcie m.in. na niewystarczającą liczbę obwodów do głosowania utworzonych za granicą, szczególnie w nowych krajach docelowych emigracji Polaków (FOR 2007). W ostatnich latach uproszczono m.in. system rejestracji i oddania głosu (wprowadzono tryb korespondencyjny), zwiększono także znacznie liczbę obwodów głosowania za granicą. Wszystkie wymienione powyżej czynniki można uznać za wspierające i zachęcające do udziału w wyborach (Lesińska 2014a).

Analiza danych Państwowej Komisji Wyborczej z lat 1991-2011 ujawniła, że choć diaspora polska (w znaczeniu ogółu obywateli polskich mieszkających za granicą) jest liczną grupą posiadającą możliwość głosowania za granicą, to poziom jej partycypacji w wyborach krajowych nie jest wysoki (Lesińska 2014a). Dynamiczny wzrost liczby głosów oddanych za granicą nastąpił w wyborach w 2007 roku, a rekordową ich liczbę odnotowano w wyborach 2010 roku. Wzrost liczby głosów oddanych przez diasporę polską to wynik masowej fali emigracyjnej po akcesji Polski do UE w 2004 roku, ale nie jest to jedyne wyjaśnienie. Niespotykany wcześniej poziom partycypacji wyborczej został także odnotowany w takich krajach jak USA czy Kanada, w których wielkość populacji polskich emigrantów ma raczej tendencję spadkową, niż rosnącą. Liczba oddanych głosów w tych krajach wskazuje na to, że w ostatnich latach zaktywizowały się osoby, które do tej pory pozostawały bierne w okresie wyborów.

Jednocześnie jednak warto zwrócić uwagę na to, że głosy oddane przez polskich wyborców poza granicami kraju mają symboliczny wpływ na wynik wyborów. Głosy oddane za granicą stanowią ok. 1% wszystkich oddanych głosów w poszczególnych wyborach, dodatkowo w wyborach parlamentarnych doliczane są one do jednego z okręgów wyborczych w mieście stołecznym (Lesińska 2014a). Pomimo to, głosy oddane przez Polaków przebywających za granicą posiadają dla polityków nieocenioną wartość symboliczną i medialną. By pobudzić wyborców za granicą do udziału w wyborach, politycy w bardzo wyraźny sposób zaczęli odwoływać się do nich jako do grupy docelowej w kampaniach wyborczych, które adresowane były pośrednio także do dużo liczniejszej grupy wyborców, jaką są członkowie rodzin emigrantów pozostający w kraju. W okresie kampanii, choć nie wprost, podkreślano i odwoływano się do podziałów wśród emigracji na prawicowo-konserwatywną „starą” Polonię i centro-liberalną „nową” Polonię poakcesyjną, umacniając w

ten sposób ten uproszczony podział, co skutkowało konserwowaniem podziałów socjo-politycznych wśród diaspory polskiej (Lesińska 2014b).

Wątek socjo-politycznych podziałów wśród diaspory rozwijają także A. Ahmadov i G. Sasse (2014). Przeanalizowali oni wpływ regionalnych podziałów w kraju pochodzenia (a tym samym regionalnych tożsamości) na podziały polityczne istniejące wśród diaspory, badając udział obywateli polskich i ukraińskich w wyborach prezydenckich głosujących za granicą. Wykorzystując model regresji logicznej, potwierdzili oni hipotezę, że region pochodzenia emigrantów determinuje ich wybór polityczny (poparcie określonej partii czy kandydata), a podziały istniejące wśród wyborców w kraju są bezpośrednio reprodukowane wśród diaspory, a nawet wzmacniane w trakcie pobytu na emigracji.

Konkluzje

Przeprowadzony przegląd badań i literatury potwierdził, że studia nad diasporami charakteryzują się bardzo szerokim zakresem tematycznym i zróżnicowanymi podejściami badawczymi. Aktywnie w rozwoju tego nurtu badawczego biorą udział przedstawiciele różnych dyscyplin naukowych, reprezentujący m.in. nauki prawne, polityczne, ekonomiczne, socjologię, filozofię czy geografę społeczną.

Problem politycznej i wyborczej aktywności diaspor staje się obecnie - w czasie masowych ruchów migracyjnych - ważnym i bardzo aktualnym zjawiskiem społeczno-politycznym. Potwierdziła to jednoznacznie analiza badań aktywności politycznej diaspor w stosunku do państwa pochodzenia, które rozwijają się w ciągu ostatnich dwóch dekad bardzo dynamicznie.

Dokonany przegląd literatury pozwolił wskazać najbardziej obiecujące podejścia koncepcyjno-analityczne, ale także najważniejsze wątki, jakie dominują w badaniach problematyki związanej z diasporami i ich polityczną aktywnością. Okazuje się, że diaspory są traktowane w literaturze przedmiotu w charakterze odrębnego aktora politycznego, tak w relacjach z państwem pochodzenia, jak i w stosunkach międzynarodowych. Co więcej, podlegają one procesom instytucjonalizacji, jak i upolitycznienia (w znaczeniu bycia przedmiotem odrębnej polityki państwa i adresatem działań różnego rodzaju instytucji). Uznanie istnienia diaspory jako niezależnego podmiotu w procesach społecznych i politycznych staje się wyzwaniem dla klasycznej koncepcji wspólnoty narodowej określonej granicami terytorialnymi, jak i wezwaniem do wyjścia poza klasyczne rozumienie pojęcia wspólnoty, przynależności i obywatelstwa.

Temat uprawnień wyborczych obywateli przebywających poza granicami kraju i ich udziału w wyborach w państwie pochodzenia skupia jak w soczewce dylematy związane z tradycyjną jednością władzy, społeczeństwa i terytorium. Pytania dotyczące tego, czy diaspora powinna mieć prawa wyborcze, na jakiej podstawie i na jakich zasadach – dotyczą nie tylko kwestii prawnych, ale mają także zasadnicze znaczenie dla przyjętej definicji wspólnoty i jej granic.

Relacje państwa z diasporą, jej miejsce w systemie politycznym (krajowym i międzynarodowym) oraz charakter wzajemnego oddziaływania obu podmiotów na siebie jest przedmiotem intensywnych studiów. Biorąc pod uwagę masowość migracji we współczesnym świecie i ich płynność – potencjał badań w tym temacie wydaje się praktycznie nieograniczony.

Bibliografia

- Adamson G. 2007. *Immigrants and political participation – background, theory, and empirical suggestions*. Vienna: Fundamental Rights Agency.
- Adamson F. 2012. Constructing the diaspora. Diaspora identity politics and transnational social movements, w: T. Lyons, P. Mandaville (red.), *Politics From Afar. Transnational Diasporas and Networks*. London: Hurst and Company.
- Ahmadov A.K., Sasse G. 2014. *Migrants' regional allegiances in homeland elections: evidence on voting by Poles and Ukrainians*. Journal of Ethnic and Migration Studies (publikacja online, grudzień 2014).
- Barry K. 2006. Home and away: the construction of citizenship in an emigration context. *New York University Law Review* 81.
- Basch L., Glick Schiller N., Szanton Blanc C. 1994. *Nations Unbound, Transnational Projects, Postcolonial Predicaments, and Deterritorialized Nation-States*. Langhorne: Gordon and Breach.
- Battiston S., Mascitelli B. 2008. The challenges to democracy and citizenship surrounding the vote to Italians overseas. *Modern Italy* 13.
- Bauböck R. 2003. Towards a Political Theory of Migrant Transnationalism. *International Migration Review* 7.
- Bauböck R. 2005. Expansive citizenship: voting beyond territory and membership. *Political Science and Politics* 38(4).
- Bauböck R. 2007. Stakeholder Citizenship and Transnational Political Participation: A Normative Evolution of External Voting. *Fordham Law Review* 75 (5).
- Bauböck R. 2009. The rights and duties of external citizenship. *Citizenship Studies*, 13(5).
- Bauböck R. 2010. Cold constellations and hot identities: Political theory questions about transnationalism and diaspora, w: T. Faist, R. Bauböck (red.), *Diaspora and Transnationalism: Concepts, Theories and Methods*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Bauböck R., Faist T. (red.). 2010. *Diaspora and Transnationalism: Concepts, Theories and Methods*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Bermudez Torres A., Lafleur J.M. 2015. Diaspora Contributions to Democratic Processes at Home: The External Vote of Andean Migrants. Referat prezentowany na kongresie Association Française de Science Politique (AFSP) 22-24 czerwca 2015 Online: <http://www.congres-afsp.fr/st/st5.html>
- Brand L. 2010. Authoritarian States and Voting from Abroad. *Comparative Politics* 43 (1).
- Brinkerhoff J. 2008. Diaspora Identity and the Potential for Violence: Toward an Identity-Mobilization Framework. *Identity* 8 (1).
- Brinkerhoff J. 2009. *Digital Diasporas: Identity and Transnational Engagement*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Boccagni P. 2011. Reminiscences, Patriotism, Participation: Approaching External Voting in Ecuadorian Immigration to Italy. *International Migration* 49.
- Ciornei I., Østergaard Nielsen E. 2015. *Emigration and turnout. Determinants of non-resident citizen electoral mobilization in home country legislative elections*. Referat prezentowany

- na kongresie Association Française de Science Politique (AFSP) 22-24 czerwca 2015
 Online: www.congres-afsp.fr/st/st5/st5ciorneiostergaard.pdf
- Cohen R. 1997. *Global Diasporas: An Introduction*. Seattle: University of Washington Press.
- Collyer M. (red.). 2013. *Emigration Nations: Policies and Ideologies of Emigrant Engagement*. Palgrave Macmillan.
- Collyer M. 2014a. A geography of extra-territorial citizenship: explanations of external voting. *Migration Studies* 2 (1).
- Collyer M. 2014b. Inside out? Directly elected 'special representation' of emigrants in national legislatures and the role of popular sovereignty. *Political Geography* 41.
- Crush J., Eberhardt E., Caesar M., Chikanda A., Pendleton W., Hill A. 2012. Diasporas on the web: new networks, new methodologies, w: C. Vargas-Silva (red.) *Handbook of Research Methods in Migration*. London: Edward Elgar.
- Ellis A. (et al.). 2007. *Voting from Abroad. The International IDEA Handbook*. International Institute for Democracy and Electoral Assistance, The Federal Electoral Institute of Mexico.
- Escobar C., Arana R., McCann J.A. 2014. Expatriate voting and migrants' place of residence : explaining transnational participation in Colombian elections. *Migration Studies* 3(1).
- Faist Th., Bauböck R. (red.) 2010. *Diaspora and Transnationalism: Concepts, Theories and Methods*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Fitzgerald D. 2001. *Negotiating Extra-Territorial Citizenship: Mexican Migrants and the Transborder Politics of Community*. CCIS Monograph 2: San Diego University of California. Online: <http://escholarship.org/uc/item/9pd111jx#page-1>
- Fitzgerald D. 2006. Inside the Sending State: The Politics of Mexican Emigration Control, *International Migration Review* 40 (2).
- FOR. 2007. *Skąd się wzięły kolejki Polaków za granicą 21 października – jak uniknąć błędów w przyszłości*. Raport Forum Obywatelskiego Rozwoju i Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka. Online: http://www.for.org.pl/upload/File/raporty/Raport_o_glosowaniu_Polakow_za_granica_FINAL.pdf
- Friszke A. 1999. *Życie polityczne emigracji*. Warszawa: Biblioteka Więzi
- Gamlen A. 2006. Diaspora Engagement Policies : What are they, and what kinds of states use them ?. *COMPAS Working Paper* 32.
 Online: <https://www.compas.ox.ac.uk/publications/working-papers/wp-06-32/>
- Gamlen A. 2006. Why Engage Diasporas? *COMPAS Working Paper* 63. Online: <https://www.compas.ox.ac.uk/publications/working-papers/wp-08-63/>
- Gamlen A. 2008. The Emigration State and the Modern Geopolitical Imagination. *Political Geography* 27(8).
- Gamlen A. 2014. Diaspora Institutions and Diaspora. *International Migration Review* 48 (1).
- Gamlen A. 2015. The impacts of extra-territorial voting: Swings, interregnums and feedback effects in New Zealand elections from 1914 to 2011. *Political Geography* 44.
- Gamson W., Meyer D. 1996. Framing Political Opportunity, w: D. McAdam J.D. MacCarthy, M.N. Zald (red.), *Comparative perspectives on social movements: political opportunities, mobilizing structures and cultural framings*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Itzingsohn J. 2000. Immigration and the boundary of citizenship, *International Migration Review* 34 (4).
- Itzingsohn J., Villacres D. 2008. Migrant political transnationalism and the practice of democracy: Dominican external voting rights and Salvadoran hometown associations, *Ethnic and Racial Studies* 31 (4).
- Ionescu D. 2006. *Engaging Diasporas as Development Partners for Home and Destination Countries: Challenges for Policymakers*. Geneva: IOM.
- Jaulin T. 2015. The Geography of External Voting: The 2011 Tunisian Election Abroad. *TSI Working Paper* no 1. Online: <http://seminars.wcfia.harvard.edu/tsi/working-papers>
- Kastoryano R. 2003. Transnational Networks and Political Participation. The Place of Immigrants in the European Union, w: M. Berezin, M. Schain (red.), *Europe Without Borders. Remapping Territory, Citizenship and Identity in a Transnational Age*. Johns Hopkins University Press.
- Kindler M. 2008. Transnarodowość. Nowe teorie migracji a wyzwania integracji imigrantów, w: A. Grzymała-Kazłowska, S. Łodziński (red.), *Problemy integracji imigrantów. Koncepcje, badania, polityki*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- Kissau K., Hunger U. 2010. The internet as a means of studying transnationalism and diaspora, w: T. Faist, R. Bauböck (red.), *Diaspora and Transnationalism: Concepts, Theories and Methods*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Koinova M. 2010. Diasporas and international politics: Utilising the universalistic creed of liberalism for particularistic and nationalist purposes, w: T. Faist, R. Bauböck (red.), *Diaspora and Transnationalism: Concepts, Theories and Methods*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Koslowsky, R. 2004. International Migration and the Globalization of Domestic Politics: A Conceptual Framework, w: R. Koslowsky (red.), *International Migration and the Globalization of Domestic Politics*. London: Routledge.
- Korzec P., Pudzianowska D. 2013. *Access to Electoral Rights Poland. EUDO Citizenship Observatory*.
Online: <http://eudo-citizenship.eu/admin/?p=file&appl=countryProfiles&f=1317-Poland-FRACIT.pdf>
- Kull Ch. A. 2008. Who should Vote Where? Geography and Fairness in Migrant Voting Rights, *Geographical Research* 46 (4).
- Lafleur J.M., Calderón Chelius J. 2011. Assessing Emigrant Participation in Home Country Elections: The Case of Mexico's 2006 Presidential Election. *International Migration* 49.
- Lafleur J.M. 2012. *Transnational Politics and the State. The External Voting Rights of Diasporas*. New York: Routledge.
- Lafleur J.M. 2011. Why do states enfranchise citizens abroad? Comparative insights from Mexico, Italy and Belgium. *Global Networks* 11 (4).
- Lafleur J.M., Martinello M. (red.). 2009. *The Transnational Political Participation of Immigrants. A Transatlantic Perspective*. London, New York: Routledge.
- Lafleur J.M., Sanchez-Dominguez M. 2015. The political choices of emigrants voting in home country elections: A socio-political analysis of the electoral behavior of Bolivian external voters. *Migration Studies* 3(2).

- Lesińska M. 2014a. *Partycypacja Polaków głoszących za granicą w wyborach krajowych: analiza wyników wyborów parlamentarnych i prezydenckich w Polsce w latach 1990-2011*. CMR Working Paper, nr 79 (137). Warszawa.
Online: <http://www.migracje.uw.edu.pl/publ/2493/>
- Lesińska M. 2014b. Reproducing Socio-political Cleavages. The Case of Electoral Mobilisation of the Polish Diaspora, w: C. Benalbaz, H. Flavier, O. Gille-Belova, M. Jones (red.), *Les Migrations Intraeuropéennes à l'aube du XXI siècle*. Paris: Editions A. Pédone.
- Lesińska M. 2014c. *Udział obywateli przebywających za granicą w wyborach krajowych. Analiza rozwiązań prawnych i organizacji wyborów w Polsce na tle innych krajów*. CMR Working Paper, nr 78 (136). Warszawa.
Online: <http://www.migracje.uw.edu.pl/publ/2438/>
- Lesińska M. 2015. *Emigracja i diaspora w dyskursie politycznym w Polsce w latach 1991-2015*. CMR Working Paper, Nr 83(141). Warszawa.
Online: <http://www.migracje.uw.edu.pl/publ/2573/>
- Levitt P. 1998. Social Remittances: Migration Driven Local-Level Forms of Cultural Diffusion. *International Migration Review* 32(4).
- Levitt P., de la Dehesa R. 2003. Transnational migration and the redefinition of the state variations and explanations. *Ethnic and Racial Studies* 26 (4).
- Levitt P., Jaworsky N. 2007. Transnational Migration Studies: Past Developments and Future Trends. *Annual Review of Sociology* 33.
- López-Guerra C. 2005. Should Expatriates Vote? *Journal of Political Philosophy* 13 (2).
- Mach J. 1999. *Emigracja w polityce międzynarodowej*. Warszawa: Biblioteka Więzi.
- McAdam D., MacCarthy J.D., Zald M.N. (red.). 1996. *Comparative perspectives on social movements: political opportunities, mobilizing structures and cultural framings*. Cambridge: Cambridge University Press.
- McIlwaine C., Bermudez A., Cock J. C., Soto M., Calderon, M. 2011. *Transnational voting practices among Colombian migrants in London and Madrid*. London: Queen Mary, University of London.
- Miller M. 1981. *Foreign Workers in Western Europe: An Emerging Political Force*. New York: Praeger.
- Morawska E. 2010. Structuring Immigrants' Civic-Political Incorporation into the Host Society: An Expanded Theoretical Model and Its Empirical Applications. *Max Planck Institute for Study of Religious and Ethnic Diversity Working Papers* nr 10-07.
- Newland K. 2010 (red.). *Diasporas: New Partners in Global Development Policy*. Washington: Migration Policy Institute.
- Nohlen D., Grotz F. 2000. External Voting: Legal Framework and Overview of Electoral Legislation. *Boletín Mexicano de Derecho Comparado* 99.
Online: <http://www.juridicas.unam.mx/publica/librev/rev/boletin/cont/99/art/art4.pdf>
- Pienkos D. E. 1991. *For Your Freedom Through Ours: Polish American Efforts on Poland's Behalf 1863-1991*. Boulder: East European Monographs. Distributed through Columbia University Press.

- Portes A. 1999. Conclusion. Towards a New World: The Origins and effects of Transnational Activities. *Ethnic and Racial Studies* 22(2).
- Opp K.D. 2009. *Theories of political protest and social movements: a multidisciplinary introduction, critique and synthesis*. London, New York: Routledge.
- Østergaard Nielsen E. 2003. The politics of migrants' transnational political practices. *International Migration Review* 37(3).
- Pérez-Armendáriz C., Crow D. 2010. Do Migrants Remit Democracy? International Migration, Political Beliefs, and Behavior in Mexico. *Comparative Political Studies* 43 (1).
- Rhodes S. Harutyunyan A. 2010. Extending Citizenship to Emigrants: Democratic Contestation and a New Global Norm. *International Political Science Review* 31.
- Rubio Marin R. 2006. Transnational Politics and the Democratic Nation State: Normative Challenges of Expatriate Voting and Nationality Retention of Emigrants. *New York University Law Review* 81.
- Saideman S.M., Jenne E.K., Gallagher Cunningham K. 2011. *Diagnosing Diasporas: Understanding the Conditions Fostering or Blocking Mobilization, Preliminary Analyses*. Paper prepared for presentation at the Annual Meeting of the American Political Science Association, August 31st-September 4rd, Seattle, Washington. Online: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1900448
- Shain Y., Barth A. 2003. Diasporas and International Relations Theory. *International Organization* 57 (3).
- Sheffer G. 1986. A New Field of Study: Modern Diasporas in International Politics, w: G. Sheffer (red.), *Modern Diasporas in International Politics*. Londyn: Croom Helm.
- Sheffer G. 2006, *Diaspora Politics: At Home Abroad*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Smith M.P. 2003. Transnationalism, the state and the extra-territorial citizen. *Politics and Society* 31 (4).
- Smith R.C. 2003. Diasporic Memberships in Historical Perspective: Comparative Insights from the Mexican, Italian and Polish Casus. *International Migration Review* 37 (3).
- Smith R. C. 2008. Contradictions of Diasporic Institutionalization in Mexican Politics: The 2006 Migrant Vote and Other Measures of Inclusion. *Ethnic and Racial Studies* 31.
- Tager M., College M. 2006. Expatriates and Elections. *Diaspora* 15 (1).
- Tintori G. 2009. The Transnational Political Practices of 'Latin American Italians'. *International Migration* 49 (3).
- Turcu A., Urbatsch R. 2015. Diffusion of Diaspora Enfranchisement Norms: A Multinational Study. *Comparative Political Studies* 48 (4).
- Zapata-Barrero R., Gabrielli L., Sanchez-Montijano E., Jaulin T. 2013. *The political participation of immigrants in host countries: an interpretative framework from perspective of origin countries and societies*. INTERACT Research Report nr 7. Online: <http://cadmus.eui.eu/handle/1814/29565>
- Van Hear N. 1998. *New Diasporas: The Mass Exodus, Dispersed and Regrouping of Migrant Communities*. London: UCL Press.

- Van Hear N., Cohen R. 2015. *Diasporas and conflict* COMPAS Working Paper nr 122.
Online: <https://www.compas.ox.ac.uk/publications/working-papers/wp-15-122/>
- Vargas-Silva C. (red.). 2012. *Handbook of Research Methods in Migration*. Edward Elgar.
- Vertovec S. 2009. *Transnationalism*. London, New York: Routledge.
- Vertovec S., Cohen R. (red.). 1999. *Migration, Diasporas and Transnationalism*. London: Edward Elger Publishing.
- Waldinger R., Soehl T., Lim N. 2012. Emigrants and the body politic left behind: results from the Latino National Survey. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 38(5).
- Waterbury M.A. 2010. Bridging the Divide. Towards a Comparative Framework for Understanding Kin State and Migrant-Sending State Diaspora Politics, w: R. Bauböck, T. Faist (red.). *Diaspora and Transnationalism: Concepts, Theories and Methods*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Weinar A. 2008. *Diaspora as an actor of migration policy*. CMR Working Papers 37(95).
Online: <http://www.migracje.uw.edu.pl/publ/612/>